

De activistische achterban te Mechelen

Karen VAN HOORICK

1. De omvang van het activisme te Mechelen.

De inspanning van de activisten voor de propaganda is bijzonder groot geweest. Blijft de vraag in welke mate ze weerklank vond en werfkracht had bij de bevolking. De precieze omvang van het activisme in zijn geheel bepalen is bijzonder moeilijk, aangezien degelijke verkiezingscijfers niet beschikbaar zijn. Een bijkomend probleem is dat verschillende documenten na de oorlog verdwenen en ook dat velen elke betrokkenheid ontkenden. Toch hebben een aantal auteurs geprobeerd de globale omvang van het activisme in te schatten.¹

De activistische aanhang te Mechelen werd aan de hand van het archief van de Raad van Vlaanderen onderzocht. Hierin bevonden zich verschillende namenlijsten van activisten en hun tegenstanders.²

Bij deze namenlijsten moesten uiteraard een aantal kritische opmerkingen worden gemaakt. In de eerste plaats de vraag naar de identiteit van de auteurs van de lijsten. Uit het archiefonderzoek en de literatuuranalyse bleek dat het hoofdaandeel van de lijsten werd opgesteld in opdracht van het Centraal Vlaams propagandabureau.³ De propagandacentrale in Brussel vroeg immers herhaaldelijk aan het Mechels propagandabureau (en aan andere propagandabureaus) om lijsten op te maken van de activisten én hun tegenstrevers binnen haar omschrijving. Het Mechelse bureau gaf deze opdracht op haar beurt door aan de vertrouwensmannen in de dorpen. Het waren dus vooral deze lokale correspondenten in de gemeenten rond Mechelen, die de gevraagde informatie bijeenzochten.

Wat weten we over de werkwijze van die mensen? Zeer waarschijnlijk genoten de vertrouwensmannen bij het opmaken van die lijsten een grote vrijheid en werden er hen geen vaste criteria ter hand gesteld, laat staan opgelegd. Het samenstellen van de lijsten gebeurde dan ook op een subjectieve wijze. Of men

1. K. VAN HOORICK, *Het activisme te Mechelen (1914-1918). Een microstudie over de organisatie en de impact op lokaal niveau*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1993, blz. 204-206. Hierin wordt een beknopt literatuuroverzicht gegeven waarin de vaststellingen van de aangehaalde auteurs H.J. Elias, M. Lamberty, L. Wils en D. Van Acker aan bod komen.

2. ARA, Raad van Vlaanderen. Referenties van de gebruikte namenlijsten: D 36: Lijst 1, D 63: Lijst 2, D 67: Lijst 3, D 87: Lijst 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, D 137: Lijst 12, A, B, D 61, 0: Lijst 13.

3. A. SEVENS, *Activisme, Frontisme en Vlaamse Beweging*, Gent, 1930, blz. 39.

als activist, Vlaamsgezind of passief werd gecatalogeerd hing dus grotendeels af van de persoonlijke beoordeling door de vertrouwensmannen. Het aantal activisten kan door hen — bewust of onbewust — over- of onderschat zijn. Aangezien ze geen eenvormige criteria hanteerden, was het echter bijzonder moeilijk om de mogelijke afwijkingen te achterhalen. Bovendien werd er een hele reeks benamingen gebruikt zoals Vlaamsgezind, goed gestemd, passief, goede Vlaming enz. Waar de grens werd getrokken tussen de verschillende categorieën is niet duidelijk. Ook de tegenstanders werden op verschillende wijzen omschreven: franskiljon, fransgezind, patriotard, vijand, slecht gezind en tegenstander.

Met welk doel werden deze lijsten door de activisten opgemaakt? De opdracht ging uit van het Centraal propagandabureau in Brussel (soms werden ze ook eerst naar de centrale van Antwerpen overgemaakt) met de bedoeling zoveel mogelijk informatie te verzamelen, zowel over aanhangers als tegenstanders en passieven.⁴ De inlichtingen over de tegenstrevers werden echter niet openbaar gemaakt. Ze dienden vooral om een zo goed mogelijk overzicht te krijgen van de tegenstand. Op basis van die informatie werd getracht om de tegenwerking zo accuraat mogelijk te bestrijden of te ontmantelen.

De lijsten van activisten, die naar het Centraal propagandabureau werden verzonden, gaven een werkelijk beeld van de aanhang in de verschillende steden en gemeenten. Er werd zowel naar de kwantiteit als naar de kwaliteit gepeild. Dit bleek bijvoorbeeld uit het feit dat Brussel meermaals vroeg om bijvoorbeeld lijsten van notarissen, geneesheren, advocaten e.a. met hun gezindheid op te stellen.⁵ Deze informatie werd dus in de eerste plaats aangewend voor intern gebruik. Zo werden activistisch of „goed gezinden” door het activistisch bestuur bevoorreed. Toen bijvoorbeeld werd besloten dat er voortaan slechts één maalter per gemeente meer mocht malen, vroeg het Centraal propagandabureau aan het Mechels propagandabestuur om een lijst op te maken van alle „goedgezinde maalters”. Zij alleen zouden voortaan nog mogen malen in hun gemeente. Het was dus essentieel dat de juiste namen werden doorgegeven.

Voor zover we konden nagaan werden de namen op de lijsten ook niet openlijk bekend gemaakt. Daarom had het voor de vertrouwensmannen ook weinig zin om het aantal activisten te overschatten. Ook het plaatselijk propagandabureau was hier weinig mee gebaat want het Centraal propagandabureau in Brussel vroeg immers steeds om ‘nauwkeurige en regelmatige’ inlichtingen.

4. ARA, Raad van Vlaanderen, P 52. In dit pakket bevinden zich verschillende brieven afkomstig van de Brusselse propagandacentrale aan het Mechelse propagandabureau met de opdracht om inlichtingen te verzamelen over activisten en tegenstanders.

5. ARA, Raad van Vlaanderen, P 52.

Bijgevolg werden deze gegevens niet verzameld om, met het oog op de propaganda, aan de bevolking te tonen hoeveel activisten er wel waren. Deze informatie werd vooral gebruikt om de werking van de activistische organisaties meer op de realiteit af te stemmen en om de aanhangers van het activisme te bevoordelen boven de anderen, waar dit maar kon. Rekening houdend met dit gegeven moest een eventuele bewuste overschatting door de vertrouwensmannen van het aantal activisten en hun tegenstanders genuanceerd worden.

Na onderzoek van de lijsten werden uiteindelijk 449 namen weerhouden van activisten, passieven, Vlaamsgezinden en vijanden. Hiervan woonden er 155 in Mechelen zelf, terwijl de anderen afkomstig waren uit verschillende gemeenten uit het arrondissement Mechelen. Van de 155 werden er in totaal 110 aangeduid als activist. Dit getal is natuurlijk relatief. Het omvatte immers enkel de activisten die het Mechels propagandabureau of de vertrouwensmannen kenden. Daarnaast waren er zeer waarschijnlijk nog een aantal mensen die wel activistisch gezind waren maar dat om uiteenlopende redenen niet wilden of durfden uiten.

Vervolgens bestond er ook nog de organisatie *Volksopbeuring*, die in Mechelen 2326 leden telde.⁶ Het betrof hier niet vanzelfsprekend activisten. Waarschijnlijk waren er onder hen ook die zich enkel tot *Volksopbeuring* richtten om bepaalde levensmiddelen en goederen te verkrijgen. Anderzijds kon ook niet ontkend worden dat het grootste deel van de bevolking op de hoogte was van het activistisch karakter van deze instantie, hoezeer men dit ook trachtte te verdoezelen. Degenen die er lid van werden, steunden het activisme, direct of indirect.

Zeer waarschijnlijk vormden die 110 de kern van het activisme in Mechelen. De namen van de leden van *Volksopbeuring* zijn echter niet bekend. Zodoende kon niet met zekerheid bepaald worden of die kerngroep hier eveneens was bij aangesloten. In ieder geval bevonden er zich te Mechelen naast een kern van 110 activisten ook nog zo'n tweeduizendtal 'sympathisanten'. Deze mensen waren, buiten hun lidmaatschap van *Volksopbeuring*, waarschijnlijk niet actief betrokken bij de activistische werking. Toch betuigden ze (bewust of onbewust?) steun aan het activisme door het betalen van lidgeld aan *Volksopbeuring*. Wat hun motief hiervoor was, kon onmogelijk met zekerheid achterhaald worden.

Naast het aantal speelden de de sociaal-economische en politieke achtergronden van de activisten een belangrijke rol. Dit bepaalde immers eveneens de kracht en sterkte van het activisme.

6. RA, *Volksopbeuring Mechelen*, nr.1.

2. De sociaal-economische achtergronden.

Wie waren de activisten en tot welke sociale klassen en beroepsgroepen behoorden ze? Parallel hiermee drong zich ook de vraag op naar de sociaal-economische achtergronden van hun tegenstrevers en van de zogenaamde 'passieven'. Verschillende auteurs gaven hieromtrent reeds aanduidingen.⁷ Na analyse van het archief van de Raad van Vlaanderen kwamen hierover enkele duidelijke aanwijzingen naar voren.⁸

De onderzoeksresultaten.

a. Doorlichting van de activisten per beroep.

Het resultaat van dit onderzoek naar de sociaal-economische achtergronden van de activisten, hun tegenstanders, passieven en Vlaamsgezinden dient te worden beschouwd als een werkhypothese. De uitgevoerde steekproef omvatte immers een te kleine groep mensen om sluitende wetenschappelijke conclusies te trekken. De geldigheid ervan zal dan ook getoetst moeten worden aan toekomstig onderzoek. Deze hypothese en de gehanteerde methode kunnen echter een bruikbaar uitgangspunt vormen voor verdere analyses van de activistische achterban in andere steden en gemeenten.

Aan de hand van een doorlichting per beroepsgroep werd gepeild naar de sociaal-economische achtergrond van 187 activisten. De ambtenaren en bedienden vormden verreweg de grootste groep (72). Hierbij moesten echter enkele opmerkingen en nuanceringen worden gemaakt. Opvallend was het zeer groot aantal bedienden dat als activist werd omschreven (18). Zij werden op de voet gevolgd door de onderwijzers, die de tweede plaats innamen binnen de ambtenaren-bedienden-groep. Indien ook het overige onderwijzend personeel, zoals schooldirecteurs, studieprefecten, leraren en hoogleraren, hier werd aan toegevoegd dan overtrof de onderwijssector (23) die van de bedienden. Deze relatief talrijke participatie van de onderwijzers aan het activisme wekte niet zoveel verbazing. Ook in de literatuur werden zij herhaaldelijk gezien als de „dragers van het activisme”.⁹ Bovendien stond ook een groot deel van de activistische voormannen in het onderwijs zoals August Borms, Pieter Tack, Richard De Cneudt en anderen.

7. Zie K. VAN HOORICK, *Het activisme te Mechelen (1914-1918)*..., blz. 215-217 voor een beknopt literatuuroverzicht hieromtrent. De meeste onderzoekers zijn het erover eens dat wie in het activisme stond hoofdzakelijk tot de ontwikkelde middengroepen en de universiteitsstudenten behoorde.

8. Zie K. VAN HOORICK, *o.c.*, blz. 221-224 voor de gehanteerde beroepenlijst en blz. 321-329 voor de namenlijsten.

9. M. LAMBERTY, *De Vlaamse opstanding, Deel 2: Van 1914 tot heden*, Leuven, 1973, blz. 19-89.

Via hun functie en het daaruitvolgend contact met jonge mensen oefenden onderwijzers en leraren een onmiskenbare invloed uit op de jeugd. Dit zou dan ook een belangrijke verklarende factor kunnen bieden voor de sterke aantrekkingskracht van deze beweging op de jongeren.

Na de bedienden en de onderwijzers volgden dan de staatsambtenaren (12). Dit resultaat was evenmin verwonderlijk aangezien tijdens de oorlog — vooral vanaf 1917 — veel activisten benoemd werden op de ministeries. De reeds aanwezige beambten zagen zich dan ook verplicht om met hen samen te werken. In sommige gevallen werden de zogenaamde 'oudere' ambtenaren diegenen die reeds in dienst waren voor de oorlog — eveneens activist terwijl anderen de 'nieuwkomers' trachtten tegen te werken.¹⁰

Vervolgens waren er slechts 7 activistische geestelijken binnen de groep ambtenaren-bedienden. Hierbij kan aangestipt worden dat deze Mechelse geestelijken zeker te maken hadden met de macht en invloed van kardinaal Mercier, die fel tekeer ging tegen de Raad van Vlaanderen.

Na de ambtenaren-bedienden waren de „overige beroepen” het sterkst vertegenwoordigd (50). Deze groep bestond overwegend uit studenten. Hiermee werden zowel leerlingen van het hoger middelbaar onderwijs als hogeschoolstudenten bedoeld.¹¹ Dit relatief hoog aandeel van de studerende jeugd bevestigde de vaststelling van de meeste onderzoekers dat het activisme vooral jongeren aansprak.¹² Toch ging slechts een heel klein aantal Mechelaars naar de vervaamste Gentse universiteit.

Na de studenten nam de groep „zonder beroep” (13) de tweede plaats in binnen de overige beroepen. Hiermee werden hoofdzakelijk thuiswerkende vrouwen aangeduid. Dit wees erop dat er toch een aantal 'huisvrouwen', van wie men niet onmiddellijk politiek engagement zou verwachten, in het activisme stond.

De ambachten en industrie namen ook nog een vrij groot aandeel in (28) in het activisme. Binnen deze secundaire sector had geen enkele subgroep een opmerkelijk overwicht. Omwille van het heterogeen karakter van de groep konden er geen eenduidige tendensen worden vastgesteld.

De vrije beroepen scoorden daarentegen vrij laag (17). Binnen deze groep sprong vooral het groot aandeel van de kunstenaars in het oog (7). Ook H.J.

10. J. VAN BALBERGHE, Dr. Herman Baccaert, in: *Mechelse Bijdragen*, I, nr. 1, 1934, blz. 88-89. De Mechelse letterkundige Herman Baccaert bleef na het uitbreken van de oorlog zijn dienst op het ministerie waarnemen. Baccaert, die overtuigd Vlaamsgezind was, koesterde eveneens grote sympathie voor het activisme. Hij werkte tijdens de oorlog samen met activistische ambtenaren, wat hem echter niet door iedereen in dank zou worden afgenomen.

11. Het respectievelijk deel van beide groepen kon niet uit de bronnen worden opgemaakt, aangezien de benaming „student” zowel voor echte studenten als voor scholieren werd gebruikt.

12. L. WILS, *Flamenpolitiek en activisme*, Leuven, 1974, blz. 257-258; D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991, blz. 237.

Elias stelde vast dat het merendeel van de jonge Vlaamse kunstenaars en letterkundigen in het activisme stond.¹³ Notarissen, artsen, advocaten en andere zogenaamde „hogere” beroepen koesterden volgens deze steekproef slechts geringe sympathie voor deze beweging. Zij behoorden doorgaans ook tot de meer verfranste burgerij, die vanouds vijandig en afkerig stond tegenover de Vlaamse Beweging. Tijdens de oorlog zette deze trend zich door en begon een groot deel van hen het activisme — wat vaak werd gelijkgeschakeld met heel de Vlaamse Beweging — te bestrijden.

In de handel (11), de landbouw (8) en bij de gepensioneerden-renteniers (1) vonden de activistische ideeën niet erg veel weerklank. Opvallend was dat de handelaars zich noch uitgesproken activistisch, noch vijandig of passief opstelden. Zij vormden de groep ‘neutralen’ bij uitstek, die over heel de lijn een afwachtende en opportunistische houding aannamen. Deze houding werd hen waarschijnlijk ingegeven door commerciële redenen. Voor hun inkomen waren zij immers afhankelijk van hun klanten, zodat elke profilering pro of contra potentiële kopers zou kunnen afschrikken.

Slechts bijzonder weinig landbouwers voelden zich geroepen tot de activistische zaak. Een relatief groot deel van hen werd nochtans wel aangeduid met de term ‘Vlaamsgezind’ of ‘passief’ maar verder scheen hun engagement blijkbaar niet te gaan. Bovendien woonden de boeren hoofdzakelijk in de dorpen, waar de propaganda niet zo intens gebeurde als in de steden. De plattelandsbevolking werd aldus niet zo regelmatig met de activisten geconfronteerd als de stedelingen.

b. Doorlichting per beroep van de „tegenstanders”.

Onder de noemer „tegenstanders” werden diegenen samengebracht die op de lijsten waren aangeduid als „vijand”, „franskiljon”, „fransgezind” en „patriot” of „patriotard”. In dit onderzoek werden in totaal 122 „vijanden” betrokken. Ook hier vroegen de resultaten om enige toelichting.

Opnieuw vormden de ambtenaren-bedienden de grootste beroepsgroep (37). Geen enkele sector had hierbinnen echter een opmerkelijk overwicht tegenover de andere. Dat de activisten hun tegenstrevers vooral vonden onder ambtenaren en bedienden moest wel enigszins gerelativeerd worden. Een aanzienlijk deel van de activisten behoorde eveneens tot deze beroepsgroep. Zij hadden uiteraard het meest oog voor de „vijanden” met wie ze dagelijks, in hun arbeidsomgeving, werden geconfronteerd. Een activistische ambtenaar onderzocht immers meer tegenwerking van zijn „Belgischgezinde” collega, met wie hij moest samenwerken dan van een ‘vaderlandslievende’ boer of arbeider, met wie hij niet direct in contact stond. Het relatieve overwicht van de

13. H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging, 1914-1918*, Deel I, Antwerpen, 1969, blz.100-101.

ambtenaren-bedienden moest dan ook tegen deze achtergrond gesitueerd worden.

Voorts ondervonden de activisten tegenwerking van de ambachten en industrie (27) en de vrije beroepen (24). Binnen de eerste groep waren er geen opvallende sectoren. Bij de vrije beroepen hadden vooral de notarissen (14) en de dokters (6) een overweldigend aandeel. Ook bij dit opmerkelijke resultaat gelden enige bemerkingsen. Het centraal activistisch propagandabureau vroeg immers herhaaldelijk om inlichtingen op te sporen in verband met de gezindheid van notarissen en geneesheren. Dit verklaart ondermeer waarom men zo'n uitgebreide informatie bezat over deze groepen. Hierdoor kan het algemeen beeld enigszins vertekend zijn. Toch was het niet echt verbazingwekkend dat de activisten inderdaad veel tegenstand ondervonden van de categorie van vrije beroepen en vooral van de zogenaamde „hogere beroepen”, aangezien een vrij groot gedeelte behoorde tot de weinig Vlaamsgezinde en nog sterk verfranste burgerij.

De handelaars (13) bestendigden ook hier hun afzijdige houding. De activisten ondervonden van hen noch openlijke tegenstand, noch openlijke sympathie.

De groep van de overige beroepen was te klein om representatieve conclusies te bevatten (9).

De boeren vertegenwoordigden hier — net als bij de activisten — slechts een klein aandeel (8). Zij engageerden zich noch in de ene noch in de andere richting. Dit kan erop wijzen dat ze zich liever niet in deze onzekere politieke strijd stortten en zich veeleer terugtrokken in hun bedrijf.

c. Doorlichting per beroep van de „Vlaamsgezinden”.

Het onderscheid dat op de lijsten werd gemaakt tussen „Vlaamsgezinden” en „passieven” was onduidelijk. Daarom werden beide groepen afzonderlijk doorgelicht.

Onder de 73 vlaamsgezinden namen de landbouwers een opmerkelijk groot deel voor hun rekening (33). Deze trend zette zich ook door bij de groep passieven, waarbinnen er 15 geteld werden. Een sluitende verklaring voor dit opvallend gegeven lag niet voor de hand. De discrepantie tussen het zeer klein aantal „activistische” boeren en de vele „Vlaamsgezinde en passieve” landbouwers zou er kunnen op wijzen dat zich binnen deze groep een zeker Vlaams bewustzijn had ontwikkeld maar dat de betrokkenen niet wensten actief op te treden. Volgens deze steekproef voelden ze zich ook meer aangetrokken tot de passieve vleugel dan tot de activistische.

Bij de vlaamsgezinden werden er daarnaast ook nog twaalf ambtenaren en bedienden geteld door de opstellers van de lijsten. Dit moest bijna volledig worden toegeschreven aan de geestelijken en in het bijzonder aan de lagere geestelijken, zoals onderpastoors en pastoors. Zij schenen een grote sympathie voor

de Vlaamse zaak te koesteren maar het merendeel stapte niet over naar het activisme.

De groep van de ambachten en industrie (10) vertoonde een zeer grote verscheidenheid waarbinnen geen enkele beroepsgroep speciaal naar voren kwam. Dit maakte geen sluitende conclusies mogelijk.

De handel behield ook hier een relatief klein aandeel (8). De kleinhandelaars waren binnen dit segment het sterkst vertegenwoordigd maar het geringe aantal mensen maakte het statistisch onmogelijk om besluiten te trekken.

De vrije beroepen bevestigden hun weinig vlaamsgezind karakter (6). Slechts een handvol notarissen en dokters werden door de vertrouwensmannen als vlaamsgezind omschreven.

De sector overige beroepen bestond hier uit mensen van wie het beroep niet gekend was. Deze groep was echter te onbeduidend om er uitspraken over te doen. Hetzelfde gold voor de gepensioneerden en renteniers.

d. Doorlichting per beroep van de „passieven”.

In totaal werden 58 mensen, die op de lijsten werden omschreven als „passief”, betrokken in dit onderzoek. Het overwicht van ambtenaren en bedienden kwam ook hier sterk naar voren (24). Het gemeentepersoneel en de gemeentelijke gezagsdragers vormden hierbinnen de grootste subgroep.

In de landbouw (15) stelden we een gelijkaardige tendens vast als bij de „Vlaamsgezinde” boeren. Dit bevestigde de vaststelling dat de vooroorlogse Vlaamse Beweging — en dit vooral door haar propaganda-acties voor de vervlaamsing van de Gentse Hogeschool — reeds een zekere invloed had weten te verwerven in de dorpen rond Mechelen tijdens de laatste jaren voor 1914. De vrije beroepen waren hier eveneens weinig talrijk vertegenwoordigd (7). Binnen de groep van de handelaars (6) en ambachten — industrie (6) waren er quasi geen uitschieters. De kleine omvang van deze groepen sloot verdere vaststellingen uit.

Tenslotte werden er nog negen mensen aangeduid als „onverschillig”, „politiek indifferant” en „onbekend”. Ook zij kwamen niet voor verwerking in aanmerking.

e. Besluit

Deze steekproef vormde slechts een eerste aanzet om te peilen naar de lokale sociaal-economische achtergronden van de hiervoor genoemde groepen. Gebrek aan vergelijkend materiaal maakte verdere verdieping onmogelijk. Daardoor konden ook de plaatselijke beïnvloedingsfactoren niet duidelijk worden onderscheiden van de meer algemene.

Bij vergelijking van de vier doorlichtingen kunnen enkel een aantal hypothesen worden geformuleerd. Vooreerst is er het opmerkelijk overwicht van de groep ambtenaren-bedienden in — op één na — alle gezindheden. Ook bij de

landbouwers had zich duidelijk een vorm van „Vlaams bewustzijn” ontwikkeld. Het activisme bleek echter in hoofdzaak een stedelijk verschijnsel, dat het platteland slechts in mindere mate beroerde. Bij de vrije beroepen kwamen twee opmerkelijke groepen naar voren: aan de ene kant de kunstenaars, die een duidelijke activistische sympathie hadden ontwikkeld en aan de andere kant de „hogere” beroepen. Deze laatsten toonden zich over gans de lijn weinig vlaamsgezind. De handelaars engageerden zich om voor de hand liggende redenen niet openlijk. Het aandeel van de secundaire sector ambachten-industrie verdeelt zich vrij evenredig over de diverse gezindheden. Toch slaagde het activisme erin om enige impact te verwerven onder de arbeiders en ambachtslui. Bij de overige beroepen is enkel het studentenoverwicht onder de activisten relevant te noemen.

3. De politieke achtergronden.

Algemene bedenkingen

Welke politieke gezindheden richtten zich vooral tot het activisme en welke juist niet? Speelde de politieke voorkeur een rol of traden vooral niet partijgebonden Vlamingen toe tot deze beweging? Aan de hand van de informatie uit de lijsten hebben we getracht om enkele opmerkelijke aspecten aan te duiden.

In de literatuur vonden we slechts weinig vaststellingen weer over de politieke achtergronden van de activistische achterban. Meestal werd enkel stilgestaan bij de politieke kleur van bepaalde organisaties. Daarnaast werden ook binnen de Raad van Vlaanderen verschillende politieke stromingen onderkend die geregeld met elkaar in botsing kwamen. Deze leden van de Raad zagen zichzelf als vertegenwoordigers van het Vlaamse volk. In werkelijkheid werden ze slechts als dusdanig erkend door een kleine activistische minderheid.

Binnen de Raad van Vlaanderen had de vrijzinnige organisatie *Jong-Vlaanderen* een overwicht. De groep *Vrij Vlaanderen* die even radicaal maar uitgesproken katholiek was, beschikte eveneens over een vrij groot aantal vertegenwoordigers. Opmerkelijk was dat beide verenigingen, ondanks hun tegengestelde levensbeschouwelijke opvattingen, meestal samenspannen binnen de Raad van Vlaanderen. Tegenover deze radicalen stonden de „unionisten” die een grotere achterban hadden maar een kleiner aantal raadsleden.¹⁴ Deze radicaal-federalistische tegenstelling leidde tot een soort ‘clanvorming’ binnen de Raad, die over de partijgrenzen heen liep. Toch werden er bij de oprichting van dit

14. H.J. ELIAS, o.c., blz. 58-59; A.W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969, blz. 70-71.

orgaan ook pogingen ondernomen om een evenwicht te respecteren in de hoop partij-politieke twisten te vermijden. Zo werd de liberaal Pieter Tack voorzitter van het dagelijks bestuur terwijl de katholiek Jozef De Keersmaecker voorzitter werd van de Raad. In dezelfde geest van verdraagzaamheid koos men ook twee ondervoorzitters en twee secretarissen.¹⁵ Deze wens tot politieke godsvrede werd echter in de praktijk niet helemaal waargemaakt. De Raad van Vlaanderen werd immers overwegend gedomineerd door vrijzinnigen, een feit waar vooral de gematigde katholieke activisten erg wantrouwend tegenover stonden. De katholieke leden drongen er dan ook op aan dat er bij de benoeming van de ambtenaren een politiek evenwicht zou worden vooropgesteld. De politieke tegenstellingen binnen de Raad zorgden ook voor wrijvingen. De liberalen beschikten over een meerderheid tegenover de katholieken, terwijl de socialisten er slechts een kleine fractie van uitmaakten.¹⁶ We vroegen ons dan ook af of de politieke verhoudingen die binnen de Raad speelden, zich ook manifesteerden op lokaal vlak.

Resultaten van de steekproef

Aan de hand van de gegevens op de lijsten van het archief van de Raad van Vlaanderen werd gepoogd te achterhalen welke politieke gezindheden het sterkst vertegenwoordigd waren binnen de verschillende categorieën. Ook deze resultaten vormen slechts een werkhypothese, gezien de beperkte omvang van de steekproef.

a. De politieke gezindheid van de activisten

Van de overgrote meerderheid van de onderzochte activisten was de politieke voorkeur niet bekend (129). Deze groep „onbekenden” bestond onder meer uit zogenaamde ‘a-politieke’ die zich afzijdig hielden van elke partijpolitiek. Hoe groot het aantal ‘neutralen’ onder de activisten precies was kon niet met zekerheid worden achterhaald. Volgens Willemsen namen zij een niet gering deel voor hun rekening. Hij meende dat vooral diegenen die „dragere waren van de Vlaamse beweging zoals die zich buiten de partijen om had ontwikkeld” toetraden tot het activisme terwijl partijgebonden flaminganten veeleer behoorden tot de passieve vleugel.¹⁷ De realiteit gaf echter een complexer beeld.

15. A.L. FAINGNART, *Verraad of zelfverdediging?*, Antwerpen, 1932, blz. 532-534; D. VANACKER, *o.c.*, blz. 172. Op dit ideologisch evenwicht werd vooral aangedrongen door J. De Decker. De Raad moest de basis vormen van een Vlaams-nationale partij die „twistzoekers en dorpspolitiekers van vroeger uit haar midden moest verwijderen”.

16. D. VANACKER, *o.c.*, blz. 200-201.

17. A.W. WILLEMSSEN, *o.c.*, blz. 72-75.

Bij het vergelijken van het aandeel van de verschillende partijen binnen het activisme sprong vooral het katholieke overwicht in het oog (45). Dit strookte niet met de liberaal-vrijzinnige meerderheid in de Raad van Vlaanderen. Het relatieve katholieke overwicht diende te worden gezien in het licht van de plaatselijke politieke krachtverhoudingen. Uit de verkiezingen van 1911 en 1912 was immers gebleken dat de katholieken in Mechelen nog steeds een electoraal overwicht bezaten tegenover de liberalen en de socialisten.¹⁸ Ook in de eerste naoorlogse verkiezingen van 1919 behaalden ze de meerderheid, ondanks de afscheuring van een groepje conservatieven. Slechts dankzij kartelvorming met de liberalen drong in 1911 de eerste socialist door tot de Mechelse gemeenteraad. Het katholieke overwicht onder de activisten moest dus worden gereduceerd. Zij vormden toen immers de grootste groep onder de Mechelse bevolking. Anderzijds was deze vrij grote katholieke participatie toch ook verwonderlijk, rekening houdend met de heftige manier waarop kardinaal Mercier reageerde tegen de activisten. Zijn optreden kon blijkbaar toch niet verhinderen dat een deel van de Vlaamsgezinde katholieken toetrad tot die beweging. Slechts 8 Mechelse activisten stonden bekend als lid van de liberale partij. Dit strookte geenszins met het electoraal aandeel van de liberalen bij de verkiezingen. Zij waren echter wel sterk aanwezig onder de tegenstanders. De socialisten (5) interesseerden zich slechts matig voor de Vlaamse zaak en het activisme. Enkel in Antwerpen had zich een groep activistische socialistenvan verzameld rond Jef Van Extergem.¹⁹ In Gent mislukte de poging van de activisten om de socialisten te winnen voor hun zaak.²⁰ Ook in Mechelen slaagden de activisten er niet in om door te dringen tot deze middens. Er werden bovendien ook geen socialistenvan aangeduid onder de vijanden, passieven en vlaamsgezinden. Dit moet wel genuanceerd worden gezien de geringe betekenis die deze partij in Mechelen bezat voor de Eerste Wereldoorlog. Anderzijds benadrukt dit gegeven wel het gebrek aan interesse, dat in deze kringen toen gangbaar was tegenover het Vlaamse vraagstuk. Mogelijks ook is dit geringe aandeel van de socialistenvan voor een deel te wijten aan de ingesteldheid van de vertrouwensmannen, die vooral inlichtingen moesten verzamelen over de zogenaamde „hogere beroepen” (notarissen, artsen, advocaten, e.a.).

b. De politieke gezindheid van de tegenstanders.

Wat betreft het groot aantal „onbekenden” gold ook hier dezelfde opmerking als bij de activisten, nl. dat de omvang van de neutraliteit niet in te schatten

18. In 1912 had het „linkse” kartel weliswaar een nipte overwinning in de wacht kunnen slepen in het kanton Mechelen maar de katholieken wisten zich te handhaven door sterke prestaties in de overige kantons.

19. C. DUTOIT, *Jef Van Extergem en de Vlaamse beweging*, Antwerpen, 1983, blz. 29-31.

20. D. VANACKER, *o.c.*, blz. 201.

was. Verder namen katholieken en liberalen hier een bijna even groot aandeel voor hun rekening. De katholieken waren echter sterker vertegenwoordigd onder de activisten dan onder de tegenstanders terwijl voor de liberalen de omgekeerde tendens kon worden vastgesteld. Deze laatste groep scheen zich dus sterker af te zetten tegen het activisme.

c. Politieke gezindheid van vlaamsgezinden en passieven.

Ook hier was de politieke gezindheid van een groot aantal onderzochte personen onbekend. Een bepaald deel onder hen was eveneens „a-politiek”. De veronderstelling dat vooral flaminganten, die zich buiten de partijen om voor de Vlaamse zaak inspanden, eerder tot het activisme toetraden, moest dan ook sterk worden genuanceerd. Het al of niet lid zijn van een politieke partij speelde waarschijnlijk niet zo'n bepalende rol bij de keuze voor activisme of passivisme.

Een opvallende vaststelling betrof ook hier het relatief groot aantal katholieken, zowel bij de passieven als bij de vlaamsgezinden.²¹ Blijkbaar had het „Vlaams bewustzijn” toch een belangrijke plaats weten te verwerven onder de Mechelse katholieken. Het grootste deel van hen verkoos echter „passief” te blijven. Hiervoor konden verschillende redenen worden aangehaald. Zo was er natuurlijk de niet te verwaarlozen invloed van kardinaal Mercier. Zijn impact op de Vlaamsgezinde katholieken werd weliswaar gerelativeerd door zijn anti-Vlaamse houding en dito uitspraken.²² Daarnaast trof een aantal Mechelse katholieken tijdens de oorlog reeds voorbereidingen om hun partij in democratische en Vlaamsgezinde zin te hervormen. Zij wensten zich dan ook niet te compromitteren door in het activisme te stappen maar trachtten door hun passieve houding de „Vlaamse Beweging” te vrijwaren voor na de oorlog.²³ Het geringe gewicht van de liberalen onder passieven en Vlaamsgezinden enerzijds en bij de activisten anderzijds strookt helemaal niet met hun vrij groot aandeel in de vooroorlogse Vlaamse Beweging te Mechelen.²⁴ Een onderschatting van de werkelijkheid mag dan ook niet uitgesloten worden. De meerderheid opteerde tijdens de oorlog waarschijnlijk voor de passieve vleugel. Deze conclusie kon worden afgeleid uit het zeer klein aantal liberale activisten.

21. Onder de achtenvijftig passieven bevonden zich zeventien katholieken, terwijl vijftien van de drieënzeventig vlaamsgezinden tot deze partij behoorden.

22. L. WILS, *o.c.*, blz. 206.

23. P. VAN ISACKER, *Tussen volk en staat*, Antwerpen, 1953, blz. 46-49.

24. Onder de achtenvijftig passieven waren er drie liberalen. Bij de drieënzeventig vlaamsgezinden werd er slechts één liberaal geteld.

c. Besluit

Samenvattend kan worden gesteld dat geen enkele partij opwoog tegen de grote groep „onbekenden”, waaronder een vrij groot aantal a-politieke moest vermoed worden. Hieruit kon afgeleid worden dat zowel mensen met een partijpolitieke binding als ‘neutralen’ sterk vertegenwoordigd waren onder alle gezindheden. Aan het strikte onderscheid, als zouden „partijleden” vooral voor een „passieve” houding opteren en „a-politieke” eerder voor het activisme, kon dus niet langer worden vastgehouden.

Onder de Mechelse activisten, vlaamsgezinden en passieven van wie we de politieke strekking kenden, hadden de katholieken een groot overwicht. Een opvallend gegeven is ook het groot onevenwicht tussen het geringe aandeel van de liberalen onder de activisten, passieven en vlaamsgezinden en hun relatief hoge score bij de tegenstanders. Hun aandeel was hier verhoudingsgewijs groter dan dat van de katholieken. Hierbij mocht men echter niet uit het oog verliezen dat deze inlichtingen konden vertekend zijn door de vertrouwensmannen. Volgens de resultaten van deze steekproef was de politieke achtergrond van de Mechelse activisten geen afspiegeling van de ideologische samenstelling van de Raad van Vlaanderen. Om de politieke achtergrond van de Raad te kunnen toetsen aan die van zijn achterban is echter verder lokaal onderzoek noodzakelijk.

Al bij al waren de activisten niet erg geïnteresseerd in partijpolitiek maar wilden ze op de eerste plaats Vlaamse doeleinden verwezenlijken. Hiervoor werden levensbeschouwelijke thema's zoveel mogelijk naar de achtergrond geschoven en trachtte men kost wat kost ideologische discussies te vermijden, die de Vlaamse samenhang zouden kunnen ondermijnen. Onder de Mechelse activisten ontstonden ook op geen enkel moment problemen omwille van ‘partijtegenstellingen’. Microstudies over andere regio's zullen moeten uitmaken in hoeverre de hierboven geschetste hypothesen lokaal gebonden waren of door deze onderzoeken kunnen bevestigd worden.²⁵

25. Karen Van Hoorick, Carmosteynstraat 4, 2811 Hombeek.